

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه گیلان
دانشکده هنر و معماری
گروه معماری

عنوان
طراحی خوابگاه دختران دانشگاه گیلان
با رویکرد افزایش انطباق پذیری آن با خصوصیات بهره‌برداران

پایان نامه کارشناسی ارشد

استاد راهنما
جناب آقای دکتر عباس ترکاشوند

نگارش
مرضیه طهماسبی

شهریور ۹۱

تقدیم

به پاس عاطفه سرشار و گرمای امیدبخش وجودشان که در این سردترین روزگار بهترین پشتیبان است...
و به پاس محبت‌های بی دریغشان که هرگز فروکش نمی‌کند...
این رساله را به پدر و مادر عزیزم تقدیم می‌کنم.

تقدیر و تشکر

شکر شایان نثار ایزد منان که توفیق را رفیق راهم ساخت تا این پایان نامه را به پایان برسانم. با تشکر و سپاس از استاد دانشمند و پرمایه‌ام، جناب آقای دکتر ترکاشوند که از محضر پر فیض تدریستان بهره‌ها برده‌ام.

با تقدیر و درود فراوان خدمت پدر و مادر بسیار عزیزم، خواهر بسیار دوست داشتنی و برادر مهربانم، که پیوسته چراغ وجودشان، روشنگر راه من در سختی‌ها و مشکلات بوده است.

با سپاس بی دریغ خدمت دوستان گران مایه ام، خانم‌ها سیما سلیمانزاده و فرشته کرمیان، که مرا صمیمانه و مشفقانه یاری داده‌اند.

و با تشکر خالصانه خدمت همه کسانی که به نوعی مرا در انجام رساندن این مهم یاری نموده‌اند.

فهرست

۱	فصل اول: مقدمه
۲	۱- بیان مسأله
۳	۲- اهداف
۳	۳- روش پژوهش و مراحل انجام پایان نامه
۴	فصل دوم: چارچوب نظری پژوهش
۵	۱- مفاهیم کلیدی
۵	۱-۱ خوابگاه
۶	۱-۲ تکثرگرایی
۶	۱-۳ مشارکت
۷	۱-۴ طراحی مشارکتی
۷	۲- پیشینه تحقیق
۸	۳- مبانی نظری
۸	۳-۱ تاریخچه مشارکت و طراحی مشارکتی
۱۰	الف - مشارکت و طراحی مشارکتی در ایران
۱۱	۳-۲ رویکردهای مشارکتی در طراحی معماری
۱۱	الف - رویکرد سیستمی (دهه ۱۹۷۰)
۱۱	ب - زبان الگو (دهه ۱۹۸۰)
۱۲	پ - معماری مشارکتی
۱۲	۳-۳ مقایسه بین جریان‌های مختلف معماری مشارکتی
۱۵	۳-۴ نقدهای وارد بر طراحی مشارکتی
۱۶	۳-۵ معماری جمعی
۱۷	الف - تاریخچه
۱۸	ب - گرایش‌ها و رویکردها
۱۸	پ - شاخصه‌های کاربردی
۱۹	ت - روش‌های مشارکت
۲۰	۳-۶ شناخت کاربران
۲۰	الف - شناخت رفتار کاربران
۲۳	ب - عوامل مؤثر بر رضایت سکونتی کاربران
۲۵	۳-۷ گونه شناسی خوابگاه‌های دانشجویی
۲۵	الف - تیپولوژی خوابگاه‌های با راهروی دسترسی
۲۶	ب - تأثیر نوع خوابگاه روی رفتار ساکنین
۲۸	۴- نتایج طراحی
۲۸	۴-۱ راهکارهای جلب مشارکت
۳۲	۴-۲ نتایج مربوط به نوع خوابگاه و رضایت کاربران
۳۴	فصل سوم: بستر طراحی

۳۵	۱- سایت
۳۵	۱-۱ جغرافیا و اقلیم سایت
۳۵	الف - موقعیت جغرافیایی شهر رشت
۳۵	ب - اقلیم سواحل شمالی و جلگه گیلان
۳۷	پ - ویژگی‌های معماری بومی مناطق معتدل و مرطوب
۳۸	۱-۲ بررسی و تحلیل ویژگی‌های سایت
۳۸	الف - موقعیت دانشگاه گیلان
۳۸	ب - موقعیت سایت در دانشگاه
۳۹	پ - دسترسی به سایت
۳۹	ت - همجواری‌ها
۴۰	ج - عکس‌ها و دیدهای مختلف به سایت
۴۱	۲- شناخت وضع موجود خوابگاه‌های دانشگاه گیلان
۴۲	۳- شناخت فضاها و برنامه فیزیکی
۴۳	۳-۱ فضاهای اقامتی
۴۴	۳-۲ فضاهای اداری
۴۵	۳-۳ فضاهای ورزشی
۴۶	۳-۴ فضاهای خدماتی
۴۷	۳-۵ فضاهای آموزشی
۴۸	۳-۶ فضای سبز و محوطه
۴۸	۴- سازه و ملاحظات فنی
۴۸	۴-۱ انتخاب نوع سیستم‌های سازه‌ای برای ساختمان‌های مجموعه
۴۹	۵- تأسیسات و تهویه مطبوع
۴۹	۵-۱ انواع سیستم‌های تهویه مطبوع
۵۱	۵-۲ انتخاب سیستم حرارتی و برودتی
۵۳	فصل چهارم: طراحی
۵۴	۱- روند طراحی
۵۶	۲- نقشه‌ها و مدارک
۶۹	منابع و ماخذ
۷۲	پیوست اول: ضوابط و استانداردها
۷۶	پیوست دوم: نمونه‌های مشابه
۸۵	پیوست سوم: تصویر مقالات منتشر شده

فهرست جداول

۱۳	جدول ۱-۲ ویژگی‌های مختلف رویکردهای مشارکتی در معماری (کامل نیا، ۱۳۸۹، ۵۷)
۱۴	جدول ۲-۲ مقایسه رویکردهای مشارکتی در معماری (کامل نیا، ۱۳۸۹، ۵۵)
۲۰	جدول شماره ۲-۳ رابطه بین درجات مشارکت و نیازها (Hersy & Blonchaire, 1988,70)
۴۴	جدول ۱-۳ برنامه فیزیکی فضای اقامتی
۴۵	جدول ۲-۳ برنامه فیزیکی فضای اداری
۴۶	جدول ۳-۳ برنامه فیزیکی فضای ورزشی
۴۷	جدول ۴-۳ برنامه فیزیکی فضای خدماتی
۴۸	جدول ۵-۳ برنامه فیزیکی فضای آموزشی
۴۸	جدول ۶-۳ برنامه فیزیکی کلی

فهرست اشکال

۲۰	نمودار ۲-۱ سلسله مراتب نیازهای مازلو (Maslow 1954,21)
۲۴	نمودار شماره ۲-۲ رضایت سکونتی کاربران (Amole, 2008)
۲۶	شکل شماره ۲-۳ ساختار مورفولوژیکی خوابگاه (Amole, 2008)
۳۶	تصویر شماره ۳-۱ نقشه تقسیمات اقلیمی ایران
۳۷	تصویر شماره ۳-۲ موقعیت جغرافیایی گیلان در ایران
۳۸	تصویر شماره ۳-۳ تراکم میزان بارش در اقلیم گیلان
۳۹	تصویر شماره ۳-۴ موقعیت جغرافیایی دانشگاه گیلان
۳۹	تصویر شماره ۳-۵ موقعیت سایت در دانشگاه گیلان
۴۰	تصویر شماره ۳-۶ نقشه دسترسی‌های سایت
۴۰	تصویر شماره ۳-۷ موقعیت همجواری‌ها نسبت به سایت
۴۱	تصویر شماره ۳-۸ دید از سایت به دسترسی اصلی
۴۱	تصویر شماره ۳-۹ دید از محور اصلی به سایت
۴۱	تصویر شماره ۳-۱۰ دید از سایت به سمت شرق (خوابگاه پسران)
۵۵	تصویر شماره ۴-۱ نقشه محورهای سایت
۵۵	تصویر شماره ۴-۲ دیاگرام
۵۶	تصویر شماره ۴-۳ لکه گذاری کاربری‌ها در سایت

چکیده:

یکی از خصوصیات خوابگاه های دانشجویی گوناگونی کاربران آن می باشد. سازگاری فضا با خصوصیات استفاده کنندگان و پاسخگویی به نیازهای آنان، از مهم ترین مؤلفه های معماری خوب است. این در حالیست که به دلیل طراحی تیپ این بناها سازگاری مناسبی بین محیط فیزیکی و گوناگونی خصوصیات ساکنان آن ها وجود ندارد. این ناسازگاری ها می تواند طیفی از مشکلات گوناگون مانند کاهش بازدهی تحصیلی دانشجویان و برخی مشکلات رفتاری نظیر بروز تنش های منفی بین آنان را به همراه داشته باشد. از این رو، هدف این پژوهش یافتن طریقی از طراحی خوابگاه بوده است که بر اساس آن محیط ساخته شده سازگار با خصوصیات کاربران باشد. بهره گیری از یافته های ارزشمند روانشناسی محیط، زمینه های نظری قابل اتکایی را برای طراحی محیطی متناسب با خصوصیات کاربران خوابگاه های دانشجویی ایجاد می کرد، ولی به دلیل گوناگونی ساکنان خوابگاه، شیوه ای از طراحی مورد نیاز بود که بتواند چاره ای برای این تکثر باشد. به رغم آن که شیوه های طراحی مشارکتی، راه حل هایی برای این مشکل فراهم می آورد؛ مشکلات اجرایی، مانع مهمی برای استفاده از آن بود. لذا از روش های طراحی تکثرگرا، استفاده شد. بنابراین، ابتدا نظریه های روانشناسی محیط و شیوه های مشارکتی مطالعه شد و شاخص های محیط مطلوب، همچون احساس آرامش، احساس برخورداری از خلوت شخصی و... استخراج گردید. با توجه به آن که هر یک از این شاخص ها، برای بهره برداران متنوع یک خوابگاه، می تواند مصادیق متنوعی - بسته به زمینه های تربیتی آن ها - داشته باشد؛ تلاش شد تا پاسخ گویی به آن ها، در طیفی از حالات مختلف صورت گیرد. از این رو، با رویکرد تکثرگرا در طراحی، تلاش شد تا محیطی متنوع برای خوابگاه طراحی شود. محیط متنوع خوابگاه، ممکن است بتواند پاسخگوی نیازها و رفتارهای متفاوت ساکنان آن باشد. این تحقیق در چهار فصل تنظیم شده است. در فصل اول، به مسأله ای تحقیق پرداخته شده است. فصل دوم اختصاص به مبانی نظری پژوهش دارد. فصل سوم به چگونگی شکل گیری بستر طراحی می پردازد و در نهایت، در فصل چهارم روند طراحی و طراحی گنجانده شده است.

واژه های کلیدی: خوابگاه دانشجویی، طراحی تکثرگرا، روانشناسی محیط

Abstract

Variety of the characteristics is one of the challenges of dormitory design. Space compatibility with the characteristics of users as well as considering their need, are the most important elements of good architecture. It seems that lack of consideration to this fact due to lack of Space compatibility between the physical environment and the variety of characteristics of users. This conflict can be cause different problems, such as reducing the efficiency as well as negative tensions between students and some behavioral problems.

The main objective of this research is finding a way of design that built environment be compatible with user's characteristic. However findings of psychological environment, provide wide range of possibilities to design appropriate environment, But because of the various residents in dormitories, it seems that a way of designing is also required. Participatory design methods could be used in handling this issue, but executive issues was a major obstacle to use it. So the pluralist design was used. Therefore, first, psychological theories and methods of participatory design were studied and the indicators of favorable environment were extracted, second were tried to answer them in a range of different scenarios. In addition of considering some factors of psychological environment, space with enough diversity should be created to meet the needs of all users. This study has four chapters. In the first chapter, the issue has been investigated. The second chapter is devoted to the theoretical study. The third chapter deals with how to shape the design and finally, the fourth quarter, is included the design process and documents.

Keywords: student dormitory, psychological environment, pluralist design.

فصل اول

مقدمه

- بیان مسأله
- اهداف
- روش پژوهش

۱- بیان مسأله

خوابگاه محیطی است که در آن افراد مختلفی سکونت دارند. افرادی که دارای فرهنگ، زبان و شخصیت متفاوت و در نتیجه دارای روش‌هایی متفاوت برای پاسخ به نیازهای خود می‌باشند. بنابراین سازگاری فضا با خصوصیات استفاده‌کنندگان، از مهم‌ترین مؤلفه‌های معماری خوابگاه است. حال آن‌که در حال حاضر، به دلیل طراحی تیپ خوابگاه‌های دانشجویی، که ناشی از یکسان‌انگاری خصوصیات بهره‌برداران آن است؛ سازگاری مناسبی بین محیط فیزیکی خوابگاه‌ها و گوناگونی خصوصیات استفاده‌کنندگان آن وجود ندارد. این ناسازگاری‌ها می‌تواند طیفی از مشکلات گوناگون را، از جمله کاهش بازدهی تحصیلی دانشجویان و برخی مشکلات رفتاری نظیر بروز تنش‌های منفی بین آنان، به همراه داشته باشد.

آنچه مسلم است اغلب خوابگاه‌های دانشجویی موجود تأمین‌کننده نیازهای ساکنان آنها نمی‌باشند؛ این مسأله در مورد خوابگاه‌های دانشجویی دختران ملموس‌تر است. چنانکه از پژوهش جامع «بررسی وضعیت خوابگاه‌های دانشجویی» برمی‌آید، تشکیل خوابگاه برای حداقل ۶۰٪ از دانشجویان دختر، مبتنی بر شکل‌گیری غیر برنامه‌ریزی شده‌ی مکان‌های مربوطه، به صورت یک خوابگاه دانشجویی بوده است و ایجاد خوابگاه در الگوی کالبدی دانشگاه‌های مزبور پیش‌بینی نشده است (رضایی، ۱۳۸۹، ۱۰). بدیهی است این وضعیت نقیصه‌ای جدی در مدیریت کلان آموزش عالی کشور به شمار می‌آید و آثار و بازتاب‌های فرهنگی فراوانی را در پی دارد. اساساً اماکن کنونی زندگی دانشجویان که تحت عنوان خوابگاه دانشجویی شناخته می‌شوند متناسب با نام و عنوان آن نه برای زندگی و پویایی و تحرک و جنب و جوش بلکه صرفاً برای خواب و استراحت تأسیس شده‌اند و امکانات و لوازم مورد نیاز به منظور درس خواندن، تفریح، ورزش و پر نمودن اوقات فراغت به ندرت در آنها تعبیه شده است. این در صورتی است که دانشجویان و بویژه دانشجویان دختر به دلیل شرایط خاص خود نیازمند تکرار تجربه زندگی خانوادگی خود می‌باشند تا بتوانند نیازهای عاطفی، روحی، روانی و جسمی خود را در محیطی همچون محیط خانه تأمین نمایند. اما متأسفانه وضعیت موجود حاکم بر خوابگاه‌ها پاسخگوی مناسبی برای چنین نیازهایی نیست و در نتیجه بروز مشکلاتی را در خوابگاه‌ها بدنبال دارد. با این مقدمه، مسایل پیش روی خوابگاه‌های دانشجویی - به ویژه خوابگاه‌های دختران - را، از نقطه نظر سازگاری آن‌ها با بهره‌برداران خود، به طور خلاصه می‌توان در موارد زیر برشمرد:

۱- توجه نکردن به خصوصیات فردی استفاده‌کنندگان از خوابگاه در مرحله طراحی

۲- عدم توجه به مفاهیمی نظیر خلوت، قلمرو و فضای شخصی

۳- در نظر نگرفتن الگوهای تعاملات اجتماعی و قابلیت‌های محیط

۴- عدم توجه به نیازهای کاربران

در این راستا، بهره‌گیری از یافته‌های علمی که دغدغه‌ی اصلی آن‌ها درک سازوکار تعامل میان محیط و بهره‌بردار آن است؛ همچون روانشناسی محیط، امکانات وسیعی در جهت متناسب‌سازی محیط برای بهره‌برداران، در اختیار طراح قرار می‌دهد. مفاهیمی چون خلوت، قلمرو و فضای شخصی، از جمله موارد مهم و تعیین‌کننده‌ای در خوابگاه‌های دانشجویی هستند که روانشناسی محیط، آن‌ها را بسط و توضیح داده و زمینه‌های نظری مناسب و قابل اتکایی برای طراحان، در جهت پدیدآوردن محیطی متناسب با خصوصیات بهره‌برداران، فراهم آورده است. اما، به دلیل گوناگونی ساکنان خوابگاه‌های دانشجویی از سویی و موقتی بودن آن‌ها از دیگر سو، به نظر می‌رسد که علاوه بر شناختی که روانشناسی محیط در اختیار طراح قرار می‌دهد؛ به شیوه‌ای در طراحی نیز نیاز است که بتواند پرداختن به این تکثر در بهره‌برداران را امکان‌پذیر سازد. شیوه‌هایی از

طراحی که می‌توانند طیف متنوعی از نیازها را پوشش دهند؛ می‌توانند چاره‌ای برای این تکثر باشند. از این رو، به نظر می‌رسد در طراحی خوابگاه‌های دانشجویی، شیوه‌ای از طراحی مورد نیاز است که از یکسو با بهره‌گیری از یافته‌های ارزشمند روانشناسی محیط، زمینه‌های نظری دست‌یابی به محیطی که قابلیت تطابق با خصوصیات بهره‌برداران را داراست؛ فراهم آورد و از سوی دیگر، با استفاده از شیوه‌های طراحی کثرت‌گرا، روشی عملی برای تفوق بر طیف گوناگون استفاده‌کننده‌گان، در اختیار طراح قرار دهد.

بنابراین به نظر می‌رسد بتوان با استفاده از نظریه‌های حوزه‌ی روانشناسی محیط و شیوه‌های طراحی کثرت‌گرا، به «الگویی» برای طراحی خوابگاه‌های دانشجویی متناسب با طیف خصوصیات گوناگون استفاده‌کنندگان، دست‌یافت. این الگو می‌تواند در طراحی‌های بعدی نیز مورد استفاده قرار گیرد.

۲- اهداف

هدف اصلی این تحقیق، یافتن طریقی از طراحی است که بر اساس آن، محیط ساخته شده، سازمان‌دهنده‌ی فعالیت‌ها و تعاملات اجتماعی استفاده‌کنندگان بوده و در انطباق بهینه با خصوصیات فردی بهره‌برداران باشد. این هدف اصلی، متشکل از برخی اهداف فرعی است:

- طراحی فضایی (خوابگاهی) متناسب و منطبق با خصوصیات استفاده‌کنندگان

- ارائه روشی برای طراحی مجتمع‌های خوابگاهی بر اساس هدف فوق

۳- روش پژوهش و مراحل انجام پایان نامه

تحقیق حاضر، یک پژوهش نیمه تجربی بین رشته‌ای است. این تحقیق سعی دارد با بهره‌گیری از یافته‌های علوم رفتاری و روانشناسی محیط و تلفیق آن‌ها با نظریه‌های طراحی، به روشی برای طراحی یک خوابگاه دانشجویی مناسب با طیف گوناگون استفاده‌کننده‌گان، دست یابد. از این رو، در تدوین مبانی نظری، مبتنی بر مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای بوده است.

مراحل انجام پایان نامه به ترتیب زیر بوده است:

- مطالعه ادبیات موضوع، با هدف آشنایی با تحقیقات مشابهی که پیش از این در خصوص موضوع این تحقیق، انجام شده است. محصول این مطالعات، آگاهی از روش‌ها، مفاهیم و نتایج این تحقیقات است.

- تدوین مبانی نظری تحقیق، مشتمل بر تعریف مفاهیم، بررسی نظریه‌ها با هدف شکل بخشیدن به چارچوب نظری تحقیق

- تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده، با هدف تدوین شاخص‌های محیط مطلوب، از منظر روانشناسی محیط

- تدوین روش طراحی بر اساس نتایج حاصله از مطالعات قبلی

طراحی

فصل دوم

چارچوب نظری پژوهش

- مفاهیم کلیدی

- پیشینه تحقیق

- مبانی نظری

- جمع بندی

۱- مفاهیم کلیدی

برای ارائه تعریف مناسبی از ویژگی‌های یک خوابگاه که با رویکرد مشارکتی طراحی می‌شود، لازم است واژه‌های کلیدی، تعریف شوند.

۱-۱ خوابگاه

خوابگاه چیزی است میان روش‌های مختلف اسکان، نه خانوادگی است، نه هتل و اقامتگاه‌های تجاری، درحالی‌که به هر دو پهلو می‌زند. از نظر معمار، همه‌ی آنها در یک رده قرار می‌گیرند؛ اما یک رده با گونه‌های مختلف. لازم به ذکر است که خوابگاه، به عنوان یکی از اشکال سکونت، کمتر مورد توجه طراحان و متخصصان قرار گرفته است و به همین دلیل تعاریف چندانی راجع به آن موجود نیست. یکی از تعاریفی که در این رابطه وجود دارد، دیدگاه آلن در این زمینه است. از دیدگاه او طبقه‌ی معماری خوابگاه، در رده‌ی سکونتی تنها شاخصه سازنده خوابگاه نیست؛ بلکه، تنوع کاربران خوابگاه و تنوع روش‌های زندگی آن‌ها، تنوع مشکلات را به همراه دارد (آلن، ۱۹۷۱، ۱). آلن، میان خوابگاه و اشکال دیگر سکونت، شباهت زیادی قائل است. به عقیده‌ی او تفاوت‌های ظریفی میان خانه، خوابگاه و هتل وجود دارد و البته گاهی یکی به دیگری تغییر کاربری پیدا می‌کند؛ اما، تفاوت این سه در هدف، کاربران و موقعیت‌هاست. او هدف ویژه‌ی خوابگاه را برآوردن امکانات و نیازها برای کمک به تربیت و پرورش انسان‌ها می‌داند. و تأکید می‌کند که محل سکونت، می‌تواند افراد و گروه‌ها را برای برنامه ریزی آینده، پیشرفت و شکوفاسازی توانایی هایشان یاری رساند (همان، ۳). از این رو، هدف این فضا چیزی فراتر از محلی برای خواب و استراحت است. تربیت و پرورش انسان، ایجاد شادمانی، شکوفایی استعدادها و برنامه‌ریزی آینده به امکاناتی نیاز دارد که در یک تخت‌خواب واقع میان چهار دیوار خلاصه نمی‌شود.

از دیگر تعاریفی که در رابطه با خوابگاه وجود دارد، دیدگاه تاجکردون در این زمینه می‌باشد. او بیان می‌کند که خوابگاه‌ها نیز همانند با حکومت دانشجویی، آزمایشگاهی برای زیستن مردم سالاری در فضای اجتماعی کوچک، در درون نظام بزرگ دانشگاه و در داخل نظام بزرگتر اجتماع است. ضرورت برپایی خوابگاه‌های دانشجویی نه از آن بابت است که برای دانشجویان جایی برای خوابیدن فراهم آید، بلکه از آن جهت است که در این زمان نسبت به زمانی که دانشجویان در خوابگاه اقامت دارد، برای پرورش او گامی برداشته شود، خوابگاه دانشجویی جایی است که در آن دانشجویان به صورت گروهی حیاتی تازه می‌آفرینند. خانه‌های دانشجویی مهد پرورش شخصیت و برقراری پیوندهای سازنده و سودبخش و پدید آمدن نگرش‌های جدید گروهی و فرهنگ سازمانی است (رضایی، ۱۳۸۹، ۵). بنابراین او در سخنان خود، هدف اصلی از ایجاد خوابگاه‌های دانشجویی را، پرورش شخصیت دانشجویان می‌داند که با نظر آلن که قبلاً ذکر شد یکسان است. هان بک نیز در این رابطه بیان می‌کند که کاربری اتاق خوابگاه به سختی با یک نام قابل تعریف است؛ دانشجویان شاید بخواهد در اتاق خود بازی کند، با کسانی ملاقات کند، درباره‌ی مذهب صحبت کند، به بتهوون گوش دهد و یا کتابخانه‌ی شخصی خود را داشته باشد. از نظر او یک معمار نمی‌تواند برای تمام این فعالیت‌ها یکجا برنامه‌ریزی کند، اما شخصیت خوابگاه او باید فضا و گرمایی را که این فعالیت‌ها نیاز دارند، تلویحاً القا کند (هان بک، ۱۹۶۲، ۱۷۶).

بطور خلاصه می‌توان گفت، خوابگاه یکی از روش‌های سکونت است و شاخصه‌هایی دارد که آن را از دیگر گونه‌های سکونت جدا می‌سازد. از مهم‌ترین این شاخصه‌ها تنوع کاربران آن است که تنوع فرهنگ‌ها و در نتیجه تنوع روش‌های زندگی را به دنبال دارد. بنابراین علاوه بر برآوردن امکانات و نیازهای ساکنین و ایجاد آسایش، که هدف اشکال مختلف سکونت است، یک خوابگاه اهداف خاص‌تری را دنبال دارد و آن برقراری پیوندهای سازنده و سودبخش و ایجاد سازگاری بین ساکنین، و پدید آمدن نگرش‌های جدید گروهی می‌باشد. از این رو، طراحی خوابگاه، طراحی برای تفاوت‌های فردی است. این تفاوت‌ها هنگامی

بیشتر نمایان می‌شوند که در کنار هم قرار می‌گیرند. محیط خوابگاه برای پاسخ به این تفاوت‌ها، نیازمند انعطاف پذیری بالا و تنوع می‌باشد.

۲-۱ تکثرگرایی

تکثر گرایی یا پلورالیسم، ابعاد و صور مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، فلسفی و دینی دارد که هر یک معنای ویژه خود را دارد. به طور کلی، تکثرگرایی به معنی پذیرش تنوع و بها دادن به آن است. مفهومی که اغلب به طرق مختلف، در طیف وسیعی از موضوعات، استفاده می‌شود. از اهداف تکثرگرایی، دستیابی به سود مشترک و رسیدن به جایی است که هر کسی بتواند در قدرت و تصمیم‌گیری شریک بوده و همچنین قادر به شراکت گسترده و کسب اطمینان از وجود تعهدپذیری در دیگر اعضای جامعه و در نهایت اطمینان از دستیابی به دست‌آوردهای بهتر باشد (ویکی پدیا). در معماری نیز، تکثر گرایی و ایجاد تنوع، یکی از شیوه‌های طراحی است که در واکنش به یکسان‌نگاری کاربران در سبک مدرن بوجود آمد.

۳-۱ مشارکت

مشارکت در لغت به معنای شرکت و انبازی و حصه داری و بهره برداری آمده است (دهخدا، ۱۳۴۶). این واژه بر وزن مفاعله به معنای شرکت دو جانبه و متقابل افراد برای انجام امری است و در فرهنگ آکسفورد آن را کنش یا واقعیت شرکت داشتن و سهم داشتن معنی کرده اند. پس در این معنا مشارکت می‌تواند به صورت‌های زیر نمود پیدا کند (یوسف زمانی، ۱۳۸۹، ۳۳):

- مقطعی، معطوف به هدف خاص و یا بخشی از حیات اجتماعی

- پایدار، با هدف از پیش تعیین شده و یا ناظر بر بخش خاصی از زندگی اجتماعی

- مبتنی بر اهداف مثبت (اخلاقی) یا اهداف شرورانه (غیر اخلاقی)

- از لحاظ مدیریتی و سازمان یافتگی به صورت تحمیلی یا داوطلبانه و آزاد

- به صورت کنترل شده و یا خود جوش.

واژه مشارکت دارای تفاسیر مختلفی است و بسیاری از طراحان و متخصصان این واژه را متناسب با بستر اجتماعی، فرهنگی خود تفسیر نموده اند و از آن به عنوان یک لغت کلیدی استفاده می‌کنند. بیرو (Biro) از منظر جامعه شناسی بین مشارکت به عنوان عمل و تعهد و به عنوان حالت یا وضع تمیز قائل است. در معنای اول مشارکت را شرکتی فعالانه در گروه را می‌داند که به فعالیتی اجتماعی انجام شده اشاره دارد و در معنای دوم از تعلق خاطر گروهی خاص و داشتن سهمی در هستی آن خبر می‌دهد (غفاری، ۱۳۸۰، ۲۳) از دیدگاه تایلور و مک کنزی مشارکت اصیل به معنای این است که قدرت تصمیم‌گیری در اختیار مردم غیر نخبه قرار گرفته و آن‌ها از هر نوع کنترل آزاد باشند و مشارکت از پایین به بالا را کلید توسعه درون‌زا می‌دانند. بورکی نیز مشارکت را بخش جوهری و اساسی رشد انسان معرفی می‌کند و آن را توسعه خود اعتمادی، ابتکار، سربلندی، مسئولیت‌پذیری و تعاون اجتماعی می‌شمرد که بدون چنین تحول و توسعه‌ای در درون مردم، تلاش و اقدام برای از بین بردن فقر و توسعه نیافتگی اگر غیر ممکن باشد، حداقل با مشکلات عدیده‌ای مواجه خواهد بود و چه بسا توسعه و پایداری که زیر ساخت رشد و بهره برداری است، میسر و مقدور نگردد (همان، ۳۹).

بر این اساس گروهی از متخصصان نیز آگاهی شرکت‌کنندگان و یا دخالت مؤثر آنان در فرآیند طراحی را لازمه مشارکت می‌دانند؛ از منظر پیران، مشارکت واقعی، مشارکت اجتماعی هدفمندی است که با آگاهی شرکت‌کنندگان نسبت به آن فرآیند همراه باشد. بسیاری از همکاری‌های موردی خودکار، که از سوی جامعه و گروه و خانواده به فرد تحمیل می‌شوند یا به دلیل تکرار تاریخی، غریزی گردیده است، مشارکت اجتماعی تلقی نمی‌شود (فرجام‌فر، ۱۳۸۷، ۶۹). همچنین با توجه به دیدگاه

احمدی، مشارکت عبارت است از دخالت مؤثر اعضای یک گروه یا جامعه (و یا نمایندگان آن‌ها) در تمامی فعالیت‌ها و تصمیم‌گیری‌هایی که به کل گروه و جامعه مربوط می‌شود (احمدی، ۴۵). علوی تبار نیز مشارکت را درگیری ذهنی و عاطفی اشخاص در موقعیت‌های گروهی می‌داند که آنان را بر می‌انگیزد تا برای دستیابی به هدف‌های گروهی یکدیگر را یاری دهند و در مسئولیت کار شریک شوند (علوی تبار، ۱۳۷۹، ۱۵).

۴-۱ طراحی مشارکتی

طراحی مشارکتی (Participatory Design) رویکردی در طراحی است که همه سهامداران در طرح (کاربران، شهروندان، کارفرمایان و کارگران) را به طور فعالانه در فرآیند طراحی شرکت می‌دهد و این به منظور کمک به اطمینان یافتن از این موضوع است که محصول طراحی شده منطبق بر نیازهای کاربران باشد.

طراحی مشارکتی رویکردی به طراحی فضا است که بر فرآیند و روش طراحی متمرکز بوده و یک سبک طراحی نیست. برای برخی این رویکرد بعدی سیاسی برای قدرت دادن به کاربر دارد و از نظر برخی دیگر راهی می‌باشد که خلاقیت و مسئولیت طراحان را، در خصوص مسایل طراحی‌هایشان، از بین می‌برد. همچنین برخی بر این باورند که این مشارکت‌ها برای ایجاد محیط‌های موفق ضروری هستند و شرایطی را برای کاربران ایجاد می‌کنند تا بتوانند محیط‌های جدید خلق کنند، محیط‌هایی که منعکس‌کننده دانش آن‌هاست. همچنین این مشارکت‌ها بینش و شناختی را فراهم می‌کند که طراحان حرفه‌ای مستقل مانند معماران و یا حتی برنامه‌ریزان شهری ممکن است نداشته باشند (ویکی‌پدیا).

از سوی دیگر، طراحی مشارکتی نگرش به لزوم تغییر و مدیریت محیط ساخته شده توسط مردم است (سانوف، ۲۰۰۸، ۵۹). فعالیت طراحی مشارکتی بر این اساس است که اگر شهروندان در ایجاد و مدیریت محیط خود فعال باشند، به جای اینکه فقط به عنوان مصرف‌کننده عمل کنند، محیط عملکرد بسیار بهتری خواهد داشت (سانوف، ۲۰۰۰). در طراحی مشارکتی انواع کاربران اصلی در فرآیند طراحی شرکت داده می‌شوند، در حالیکه در فرآیند سنتی طراحی، کاربران در حاشیه قرار داشتند. مشارکت‌کنندگان نیز طراحی مشارکتی را به عنوان تجربه‌ای توصیف می‌کنند که باعث می‌شود دنیا را از یک نگاه متفاوت ببینند (Press, 2003, 62).

این شاید یکی از ویژگی‌های کلیدی طراحی مشارکتی است، فرآیندی که اجازه می‌دهد نظرات مختلف شنیده شود و در طراحی دخیل باشد تا محصول طراحی متناسب با نیازهای طیف وسیعی از کاربران باشد و محیط عملکرد بهتری داشته باشد.

۲- پیشینه تحقیق

قبل از ارائه پژوهش حاضر، لازم است تا مروری شود بر تحقیقاتی که قبلاً در این زمینه صورت گرفته است. از آنجا که تحقیق حاضر، یک پژوهش بین‌رشته‌ای است بنابراین می‌توان تحقیقاتی را که در پیشینه تحقیق به آن‌ها اشاره می‌شود، به دو دسته کلی تقسیم کرد:

الف - تحقیقاتی که در رابطه با طراحی خوابگاه صورت گرفته است و تأثیر نوع خوابگاه را روی رفتار یا رضایت ساکنین آن بررسی می‌کند. از جمله این تحقیقات می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- مقاله «بررسی شاخصه‌های روان‌شناسی محیط در طراحی خوابگاه‌های دانشجویی» (بهبهانی، ۱۳۸۹): هدف از انجام این پژوهش بررسی برخی از شاخص‌های روان‌شناسی محیطی در بین دانشجویان خوابگاهی و ارتباط آن‌ها با موضوع، جنسیت، مقطع تحصیلی و نوع خوابگاه می‌باشد. نمونه مطالعه این پژوهش شامل ۲۰۱ دانشجو از ۸ خوابگاه علوم پزشکی شیراز در رشته‌ها و مقاطع گوناگون بوده است. نتایج این تحقیق نشان داد که جنسیت، مقطع تحصیلی و نوع خوابگاه محل سکونت از

جمله‌عناصری هستند که لزوماً باید در طراحی خوابگاه‌ها در نظر گرفته شوند، چرا که این عناصر بر برخی از شاخص‌های روان‌شناختی از جمله احساس آرامش، احساس ازدحام، احساس بر خورداری از خلوت شخصی، احساس فرصت و قلمروپایی، حس حضور در خانه و ... تأثیرگذارند.

۲- مقاله «رضایت سکونتی در خوابگاه‌های دانشجویی» (Amole, 2008): هدف این مقاله یافتن عوامل مؤثر در رضایت سکونتی دانشجویان است و به طور خاص چگونگی تأثیر ساختار مورفولوژیکی خوابگاه را روی رضایت ساکنین آن بررسی می‌کند. اطلاعات بدست آمده در این مقاله از طریق تحلیل پرسش‌نامه‌هایی است که توسط ۱۱۲۴ دانشجو در ۴ دانشگاه نیجریه به دست آمده است.

۳- مقاله «عوامل مؤثر طراحی بر رضایت سکونتی دانشجویان خوابگاه‌ها» (Davis, 1971): هدف این مقاله یافتن چگونگی تأثیر شاخصه‌های محیطی در رضایت دانشجویان و چگونگی تأثیر این شاخصه‌ها روی طرح معماری خوابگاه بود. بر این اساس پرسشنامه‌ای تهیه شد و ۹۵۰ دانشجو از ۴۳ خوابگاه در ۸ دانشگاه مختلف، مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج بدست آمده نشان داد که رضایت یا ناراضی دانشجویان از متغیرهای معماری روی رضایت کلی آنان از محیط خوابگاه تأثیری ندارد و مهم‌ترین عاملی که روی رضایت ساکنین مؤثر است، نوع خوابگاه می‌باشد.

ب - تحقیقاتی که در رابطه با استفاده از روش مشارکتی در طراحی محیط‌های سکونتی صورت گرفته است:

۱- مقاله «فرآیند طراحی معماری، تعامل میان طراح و بهره‌بردار» (یوسف زمانی، ۱۳۸۹): هدف این پژوهش، سوق دادن سطح مشارکت بهره‌بردار از توجه به نیازهای فیزیولوژیکی، به خودیابی، به‌وسیله طراح است که در این راستا، دسته‌بندی نیازهای انسانی و نوع مشارکت متناسب با آن، محدودیت‌ها و دامنه‌های دخالت طراح و بهره‌بردار، بازتعریف مقولات طراحی مشارکتی، از اهداف تحقیق می‌باشد. این مطالعه برگرفته از بررسی‌های توصیفی - استنتاجی، کتابخانه‌ای، مصاحبه، سنجش میدانی و تحلیل آماری آن‌ها می‌باشد.

هدف از پژوهش حاضر، طراحی فضایی (خوابگاهی) است که سازماندهنده فعالیت‌ها و تعاملات اجتماعی استفاده‌کنندگان و منطبق با خصوصیات آن‌ها باشد. در این راستا از روش معماری مشارکتی در جهت تقویت روابط اجتماعی متناسب با تنوع ساکنین بهره می‌گیرد. این پژوهش ضمن استفاده از عوامل مؤثر در رضایت ساکنین، با معرفی زمینه‌ها و افق‌های مشارکت، سعی در بهره‌گیری از پتانسیل‌های اجتماعی این مقوله داشته تا به شناخت مناسبی برای انتخاب رویکرد طراحی خوابگاه دست یابد.

۳- مبانی نظری

۳-۱ تاریخچه مشارکت و طراحی مشارکتی

ریشه‌های مفهوم مشارکت را می‌توان در دولت شهرهای یونان باستان پی جویی کرد. مشارکت شهروندان در تصمیم‌گیری‌های جمعی از زمان جمهوری افلاطون مطرح بوده است (سانوف، ۲۰۰۸، ۵۷). ولی اگرچه مشارکت به معنای عام آن از دیرباز با زندگی انسان پیوند داشته، اما به معنای جدید از عرصه سیاست و پس از جنگ جهانی دوم آغاز شده است. این نوع مشارکت در برخی از کشورهای صنعتی جهان در قلمرو اقتصادی و صنعتی آغاز شد تا مردم را در مالکیت شریک سازد و پایه‌های پایدار و تداوم صنعت و اقتصاد را مستحکم سازد (علوی تبار، ج ۱، ۱۳).

بدین ترتیب پس از تحولات دوران نوگرایی و گذر از سده‌های میانی، همزمان با مهم شدن نقش مردم در جامعه، مشارکت در عصر سیاست و اجتماع در قالب اعطای حق رأی مساوی شهروندان و حق تشکیل گروه‌ها و انجمن‌های مدنی مجال ظهور

یافت. در حال حاضر، مشارکت شهروندان در امور سیاسی و اجتماعی اصلی پذیرفته شده در تمام کشورهای توسعه یافته و بسیاری از کشورهای در حال توسعه است.

مدت ها طول کشید تا مفهوم مشارکت از حوزه سیاست و فرهنگ خود را به حوزه برنامه ریزی برساند (یوسف‌زمانی، ۱۳۸۸، ۶۳). شورش‌های دانشجویی در اروپا در دهه ۱۹۶۰ و اعتراضات سیاسی برای حقوق شهروندی و علیه سلاح‌های اتمی و جنگ ویتنام، همچنین بالارفتن جنبش‌های همسایگی و سازمان‌های جنبش سبز در آمریکا و کانادا، زمینه ساز توجه به برنامه ریزی به عنوان گونه ای از فعالیت‌های سیاسی هدایت‌مند در دریافت بهتر ارزش‌هاش اجتماع بودند (سانوف، ۲۰۰۰). مشارکت شهروندان در امور مربوط به شهر و شهرسازی، ابتدا در اواخر دهه ۱۹۵۰ و اوایل دهه ۱۹۶۰ در آمریکا شکل گرفت. در این دوره قوانین متعددی مبتنی بر مشارکت شهروندان تصویب شد که ماهیت فرآیندهای تصمیم‌گیری شهری را تغییر داد. مفهوم مشارکت در حوزه برنامه‌ریزی، در نیمه دهه ۱۹۶۰ در انگلستان مطرح شد و پس از آن، کشورهای دموکراتیک دیگر از آن استقبال کردند (یوسف‌زمانی، ۱۳۸۸، ۶۳).

همچنین، پس از شورش‌های دانش‌آموزی اواخر دهه ۱۹۶۰، موجی از علایق برای مسکن جمعی در دانمارک بوجود آمد. یوهانس اولیوگرن روش برنامه ریزی توسط استفاده‌کننده را در گروه‌های جمعی ساکن مطرح نمود. نسخه فنلاندی این گونه از مشارکت را نیز هیکی کوکونن به صورت سامانه ای از خود - برنامه‌ریزی در مسکن (self-planned housing) به کار گرفت. در انگلستان نیز کولین وارد و جان ترنر به توسعه نقش ساکنان، از جمله بچه‌ها در توسعه مسکن و محیط زندگی خود پرداختند. توجه به کاربرد مشارکت در معماری از سال‌های ۱۹۶۰ به بعد رو به فزونی گذاشت. در فاصله سال‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ این جریان‌ها تحت عنوان معماری اجتماعی (Social Architecture) مطرح بودند. ریچارد هچ در کتابی که با همان عنوان در سال ۱۹۸۴ به چاپ رساند، با اشاره به حرکت جریان‌های معماری به سوی درک نیازهای کاربران در طرح‌ها به نمونه‌هایی از این گونه معماری پرداخت. در همان دوران چارلز مور در برنامه تلویزیونی طرح رواناک ۷۹ سعی کرد تا با استفاده از نظرات کاربران به نوعی دخالت مؤثر کاربر در یک طرح معماری نشان دهد. هرگز برگر نیز تجارب زیادی را در طرح‌های مشارکتی سال‌های بعد در اروپا به‌انجام رسانید (کامل‌نیا، ۱۳۸۸، ۴۹). تجربه آلمانی معماری اجتماعی را نیز سیگال به صورت ساختمان‌سازی مشارکتی در فاصله سال‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ نشان داد. روش سیگال بیشتر استفاده از روش پیش‌ساخته‌سازی ساختمان با چوب و توسط کاربران بود. در انگلستان نیز ارسکین تجارب مختلفی را به ویژه در مسکن به صورت مشارکتی در سال‌های ۱۹۷۰ به‌انجام رسانید. کریستوفر الکساندر از دیگر معماران و نظریه‌پردازان طراحی مشارکتی در این دوران بود. او با استفاده از روش‌های ساده‌سازی مفاهیم، برای درک بهتر کاربران و نیازهای آن‌ها، تحت عنوان *الگوهای طراحی*، تجاربی را در این حوزه ارائه کرد. الگوهای طراحی الکساندر زبان متنوعی از الگوها را برای درک درست نیازهای کاربران ارائه می‌دهد.

استفاده از مشارکت در طراحی پس از یک دهه وقفه و کم‌توجهی بار دیگر مورد توجه قرار گرفت، به طوری‌که مشارکت عمومی در سال‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ به سبب نظریه‌های برنامه‌ریزی جمعی و روش‌ها و ابزارهای جدید مشارکت بسیار توسعه پیدا کرد. نسل جدیدی از نظریه‌پردازان و متخصصان مانند نابل همدی، هنری سانوف، واتز، نویت و ... با سعی و کوشش در راستای باز تعریف مشارکت در معماری، نمونه‌هایی از روش‌های جدید استفاده از مشارکت در طراحی را نشان دادند. نمونه‌هایی که آن‌ها مورد نظر داشتند تحت عنوان معماری مشارکتی (Participatory Architecture) مطرح می‌شد. به موازات این نظریات، گروهی دیگر از نظریه‌پردازان تعریف جدی‌تری از مفهوم کاربردی مشارکت در معماری را ارائه دادند و سعی داشتند شاخصه‌های دیگر از آن را مورد توجه قرار دهند. بدین ترتیب اصطلاح معماری جمعی (Community Architecture) نیز توسط افرادی مانند واتز و نویت، همدی، توکر، بچتل، معتمم و ... به کار گرفته می‌شد، اما هنوز تعریف دقیق و جامعی برای آن وجود نداشت (کامل‌نیا، ۱۳۸۸، ۵۰).

سرانجام در سال ۱۹۹۰ انجمن بین المللی برای مشارکت عمومی (IAP2)، تأسیس شد که این انجمن به دنبال ارتقاء و بهبود عملکرد مشارکت عمومی ای بود که در ارتباط با افراد، دولت‌ها، شرکت‌ها و دیگر نهادها شکل می‌گرفت و بر منافع عمومی در کشورهای سرتاسر جهان تأثیرگذار بود.

ارزش‌های اصلی انجمن شامل این بود که افراد باید راجع به فعالیت‌ها و اقداماتی که زندگیشان را تحت تأثیر قرار می‌دهد نظر داشته باشند و مشارکت آنان روی این فعالیت‌ها و تصمیم‌ها تأثیرگذار باشد. شرکت کنندگان باید اطلاعاتی را که برای مشارکت معنادار نیاز دارند، در اختیار داشته باشند و همچنین باید بدانند که این اطلاعات چگونه می‌تواند تصمیمات را تحت تأثیر قرار دهد (سانوف، ۲۰۰۸، ۵۸).

به نظر می‌رسد نقش مردم در تمامی امور اجتماع روز به روز حساس‌تر می‌شود. حق تعیین سرنوشت مردم به دست خودشان، که از حقوق طبیعی و خداداد انسان‌هاست، مورد پذیرش همگان قرار گرفته است. امروزه نیز یکی از راه‌هایی که در معماری و شهرسازی این حق طبیعی را به کاربران یادآوری می‌کند، طراحی مشارکتی می‌باشد. این روش طراحی، در دهه اخیر، به طور وسیعی گسترش پیدا کرد و دارای شیوه‌ها و رویکردهای متنوعی است که در مباحث بعدی توضیح بیشتری داده خواهد شد.

الف - مشارکت و طراحی مشارکتی در ایران

در ایران مشارکت از دیرباز وجود داشته است. این نوع مشارکت که مشارکت سنتی گفته می‌شود، بر اساس عرف، عادت، سنت و مذهب پدید می‌آید و میان افراد جامعه به شکل خود جوش وجود دارد. در این نوع مشارکت دولت هیچ نقشی در هدایت و سازمان دهی امور ندارد و انجام تمامی کارها بر عهده مردم است (علوی تبار، ۱۳۷۹، ۵۱) برگزاری عزاداری‌های مذهبی نمونه ای از مشارکت سنتی به شمار می‌رود.

در سوی دیگر، مشارکت‌های جدید قرار دارند که آن‌ها را می‌توان برنامه‌هایی دانست که دولت برای تحقق اهداف خاص خود به کار می‌گیرد و با سازماندهی برنامه‌ریزی‌های لازم تلاش دارد تا در زمینه‌هایی که در زندگی اجتماعی جامعه پیشینه ای نداشته، مشارکت مردمی را جلب کند. از نظر تاریخی می‌توان آغاز الگوهای مشارکتی جدید اداره امور شهرها در ایران را، انقلاب مشروطیت در سال ۱۲۸۷ شمسی دانست (همان، ۵۱).

امروزه جامعه ایران دارای بخش شهروندی گسترده‌ای است که این گستردگی حاصل تحولاتی است که در چند دهه اخیر در کشور صورت گرفته و حاصل آن غلبه میزان شهرنشینی بر روستا نشینی است (همان، ۷۹). در سال‌های اخیر به نحوی فزاینده سخن از مشارکت شهروندان در تمامی امور مطرح بوده است، اگرچه این مشارکت چندان جدی گرفته نشده و به شکل نامعلوم و نامطلوب در حوزه شهرسازی ظهور یافته است به گونه‌ای که بسیاری از طرح‌ها و برنامه‌های شهری، بدون حضور و مشارکت مردم تهیه شده‌اند. به عبارتی دیگر، با این که هسته مرکزی مفهوم مشارکت، قدرت یافتن شهروندان و تأثیر گذاشتن بیشتر آنان بر طرح‌های شهری است، ولی متأسفانه آنچه که در حال حاضر در طرح‌هایی با عنوان مشارکتی در کشور اجرا می‌گردد، به هیچ وجه ناظر بر این مفهوم نبوده و عمدتاً عبارت است از تأمین اعتبار مالی طرح و یا ... (یوسف زمانی، ۱۳۸۸، ۶۳). در این میان از عواملی که از گسترش سریع مشارکت در طرح‌ها جلوگیری می‌نماید، نبود فلسفه‌ای است که زیر کوشش‌های مشارکت جویانه را فراهم آورد، فهم آن را آسان گرداند و نسبت به آن تعهد بیافزاید. مشارکت پدیده‌ای ذهنی است که بدون فلسفه‌ای کارساز و راه‌گشا نمی‌تواند به صورت جزئی از فرهنگ مردم درآید (علوی تبار، ۱۳۷۹، ۱۳). بنابراین لازم است با بررسی نظریه‌ها و رویکردهای طراحی مشارکتی، سطوح مختلف آن را مشخص کرد و بر اساس آن جایگاه بهره‌بردار در طرح و نحوه مشارکت او را مشخص نمود.